

بررسی عوامل مؤثر بر سرزندگی و نشاط در فضاهای شهری

دانشجوی کارشناسی ارشد رشته برنامه‌ریزی شهری، مؤسسه آموزش عالی آپادانا،
شیراز، ایران.

حسین کریمی *

چکیده

این پژوهش در جهت شناسایی عوامل تأثیرگذار بر سرزندگی فضاهای عمومی و ایجاد یک فضای شهری سرزنده انجام گرفته است. عرصه‌های عمومی که امروزه در سطح شهرها دیده می‌شوند، محیط‌های غیرجدابی می‌باشند که هیچ انگیزه‌ای را در افراد برای رفتن و ماندن در آنجا بر نمی‌انگیزند. علاوه بر این در میان متخصصان شهری نیز تعریف مشترکی از ویژگی سرزندگی محیط‌های شهری و معیارها و عوامل ایجادکننده آن وجود ندارد. در همین راستا در این پژوهش از روش کتابخانه‌ای استفاده شده است؛ که بر این مبنا هدف این نوشتار ارائه معیارهای سرزندگی فضاهای شهری و تدقیق این معیارها برای فضاهای عمومی شهری می‌باشد. برای دستیابی به این هدف، ابتدا تعریف سرزندگی ارائه شده، سپس معیارهای عام ایجاد سرزندگی پیشنهاد شده است. به وسیله معیارهای عام و با روش مشاهده عینی ناظر تعلیم یافته بررسی می‌شوند و در نهایت با تحلیل نتایج به دست آمده، معیارهای خاص سرزندگی فضاهای عمومی شهری ارائه می‌شوند.

کلیدواژه‌ها: سرزندگی، نشاط، فضاهای عمومی، حضورپذیری

بیان مسئله

نشاط و سرزندگی یکی از مؤلفه‌های اصلی یک مکان واجد کیفیت طراحی شهری می‌باشد. محیط‌های شهری سرزنده، زمینه‌ساز تعاملات اجتماعی بین افراد متفاوت و خلق و افزایش سرمایه اجتماعی می‌گردند. علاوه بر این با توجه به تحقیقات صورت گرفته در آمریکا و اروپا، سرزندگی یک شهر یا منطقه شهری، در توسعه اقتصاد خلاق آن نیز تأثیرگذار است. اگر شهر را مثل یک موجود زنده فرض کنیم، برای ادامه زندگی به سرزندگی و نشاط نیازمند است. نقش فضای شهری، یا به عبارتی فضایی که در آن تعاملات اجتماعی شهروندان شکل می‌گیرد و فرهنگ جامعه در بستر آن رشد می‌کند، در کشور ما روزبه‌روز در حال افول است. شرایط حاکم بر شهرهای امروزی، شیوه زندگی جدیدی را القاء می‌کند که در آن پیاده‌روی به منظور انجام اهداف مختلف نادیده گرفته می‌شود. هم‌چنین سلطه بی‌قید و شرط خودروهای شخصی بر شهر و به تبع آن تداخل حرکت سواره و پیاده از سرزندگی می‌کاهد؛ به‌علاوه نقش پیاده‌روی به‌عنوان یکی از ارکان مهم سلامت روحی و جسمی شهروندان، بسیار کمرنگ شده است. از سوی دیگر در کشور ما فستیوال، کارناوال و آنچه به مفهوم جشن‌های خیابانی در جهان مطرح است آن‌چنان جایگاهی ندارد و جشن‌های باستانی به جای‌مانده مانند چهارشنبه سوری، حرمت و کیفیت پیشین خود را از دست داده‌اند. واضح است که لازمه سرزندگی فضاهای شهری حضور مردم در مکان‌های عمومی شهر است؛ اما امروزه به دلایل گوناگون به خیابان به‌عنوان یک فضا برای گذران اوقات فراغت توجه نمی‌شود و صرف مدت زمان زیاد در خیابان، مذموم تلقی می‌گردد. به‌گونه‌ای که جوانان از این کار منع می‌شوند. هدف نگارنده در این پژوهش شناسایی مهمترین شاخص‌های سرزندگی فضاهای عمومی و به تبع آن ایجاد فضایی امن و مطلوب و فعالیت‌ها و تفریحات سالم به‌گونه‌ای سازمان‌یافته و مطابق با شاخص‌های سرزندگی در جامعه است. با شناسایی و تقویت عوامل مؤثر بر سرزندگی فضاهای شهر و ایجاد فضاهای سرزنده می‌توان شهر را احیا و باز سرزنده نمود.

مبانی نظری تحقیق

هدمن و ریچارد در پژوهشی مفهوم فضا را به اینگونه مطرح کردند: فضا، به کلیه فعالیت‌ها و ساختارهای شکل گرفته در مکان اطلاق می‌شود. فضا یک مقوله بسیار عام است. فضا تمام جهان هستی را پر می‌کند و ما را در طول زندگی احاطه کرده است. فضا می‌تواند چنان نازک و وسیع به نظر آید که احساس وجود بعد از بین برود و یا چنان مملو از وجود سه بعدی باشد که به هر چیزی در محیط خود مفهومی خاص بخشد. فضا جایی در میان اشیاء و چیزهاست؛ به عبارتی صحیح‌تر فضا نه تنها عنصری جهت حضور و حصول رابطه‌ای بین انسان و همه چیز، بلکه به تنهایی همه آن رابطه‌هاست. انسان امروزه نه در محیط طبیعی بلکه در فضای مصنوع تحت عنوان شهر، زیست می‌کند و به ناچار آمال و آرزوهایش را در این مکان جستجو می‌کند (هدمن و یازوسکی، ۱۳۸۴، ص ۶۷).

فضای عمومی دارای ابعاد مختلفی است که شامل انواع فضای عمومی، روابط اجتماعی در فضای عمومی (همبستگی و همسایگی)، امنیت در فضای عمومی، حضور و نظارت بر فضای عمومی می‌باشد. فضای عمومی در تقابل با فضای خصوصی است. فضای عمومی شهر، صحنه نمایش زندگی روزمره مردم است. با توجه به نظریه هابرماس فضاها معمولاً برای فعالیت خاصی از نظر اجتماعی اختصاص می‌یابند. مکان‌های محلی، حامل معانی اجتماعی و نمادهایی هستند که به‌طور گسترده پذیرفته شده و تأثیر قابل توجهی بر روابط اجتماعی دارند؛ بنابراین، مکان‌های محلی ارتباط نزدیکی با کنش‌های مردم و دگرگونی‌های اجتماعی دارند (دیکنز، ۱۳۷۷، ص ۱۶).

«یک فضای عمومی» چیزی غیر از یک محیط یا مفصل‌بندی محیط است. فضای عمومی وقتی وجود دارد که بتوان رابطه تعادل میان یک سرزمین و یک هویت جمعی را به هم بزند. یک فضای عمومی با کارکرد حصارزدایی‌اش

تعریف می‌شود و با مرکزیتش قابل تعریف نیست. فضای عمومی تغییر ماهیت یافته است؛ فضای عمومی هیچ‌جا را تخصیص نمی‌دهد. اگر می‌توان در آن تصرفی کرد این تصرف و تملک جزئی است. به یک قرارگاه (سایت) مبدل می‌شود. نمادی برای بیان رابطه با فضا یا سرزمینی خصوصی شده است. در دسترس بودن تنها صفتی که برای تعریف فضای عمومی بیش از همه مناسب است. این قابل دسترس بودن اثرات تبعیض را بیان و کاربردها را توصیف می‌کند. ولی فضای عمومی نه تصاحب‌شدنی است و نه کاملاً اختصاصی می‌شود. بنابراین یک فضای عمومی فضایی است که مزاحم یا متجاوز را می‌پذیرد. هرچند که هنوز جایگاهش را نیافته است و هنوز آزادی رفت‌وآمد را واگذار نکرده است (ژزوف، ۱۹۸۴، ص ۴۰، به نقل از فیالکوف، ۱۳۸۳، ص ۹۳).

در تقسیم‌بندی زیر فضای عمومی، شهر به سه دسته تقسیم شده است:

- فضاهای عمومی خارجی: مانند پارک، خیابان، بزرگراه، آزادراه و ...
- فضاهای عمومی داخلی: مانند موزه، کتابخانه و ...
- فضاهای شبه عمومی خارجی و داخلی: مانند سالن‌های ورزشی، رستوران‌ها، سالن موسیقی، سینما و ... (کارمونا و هیث، ۲۰۰۹، ص ۱۱۱).

سرزندگی محیط شهری کیفیتی است که نشان از تحرک، جنب‌وجوش، پویایی و حیات هرروزه شهروندان در ارتباط با بستر سکونتشان است و این ارتباط دائمی در قالب انباشت تجربیات شهری جزئی از فرایند تشکیل مکان و ایجاد حس تعلق به محیط شهری است (Sime, 1995). سرزندگی پدیده‌ای اجتماعی-فضایی است و در تعامل شهر و شهروند شکل می‌گیرد (جیکوبز، ۱۳۸۶، ص ۱۶۰).

جین جیکوبز چهار شرط برای خلق تنوع در خیابان‌ها و نواحی شهری و در نتیجه سرزندگی شهری بیان می‌نماید:

- ۱- محدوده بیش از دو کارکرد اصلی داشته باشد. ۲- اکثر بلوک‌ها کوتاه باشد. ۳- منطقه دارای ترکیب متنوعی از ساختمان‌هایی با سن و شرایط متفاوت باشد. ۴- تراکم فشرده کافی مردم صرف‌نظر از علت حضورشان وجود داشته باشد.

او در شرط اول بر تنوع کاربری تأکید دارد، در شرط دوم و سوم بر روی تنوع کالبدی و در شرط چهارم از تنوع فعالیت‌ها سخن می‌گوید؛ در واقع به اعتقاد جیکوبز تنوع، سرزندگی را به دنبال خواهد داشت.

در کتاب "ثوری شکل شهر" کوین لینچ عمده‌تأ در مقیاس کلان سرزندگی را مورد بررسی قرار می‌دهد. او معتقد است سرزندگی به همراه پنج عامل دیگر یعنی، تناسب، دسترسی، نظارت و اختیار، عدالت و کارآیی، محورهای عملکردی شکل خوب شهر را تشکیل می‌دهند. سرزندگی از دید او به چند بخش تقسیم می‌شود که عبارتند از: ایمنی، بقاء، سلامتی، سازگاری، و تنوع ژنتیکی موجودات زنده مورد استفاده انسان و در نهایت ثبات بیولوژیکی (لینچ، ۱۳۸۰، صص ۱۶۶-۱۵۵).

در کتاب "خلق یک فضای شهری پرجنب‌وجوش" (۲۰۰۷) پامیر، مکان عمومی موفق و پرجنب‌وجوش را این‌چنین معرفی می‌نماید: واقعیت مکان: جایگاه یک فضای عمومی موفق بایستی نزدیک مراکز خرده‌فروشی باشد. به‌گونه‌ای باشد که پذیرای جمع کثیری از افراد باشد و همچنین جاذب و تولیدکننده‌ی فعالیت پیاده‌گردد. اندازه مکان: اندازه یک فضای عمومی موفق باید به‌گونه‌ای باشد که گنجایش تفریحات جمعی و رویدادها را داشته باشد ولی نه آنقدر بزرگ که محصوریت فضا از بین رود.

برنامه‌ریزی مکان: ایجاد یک فضای زنده و دوست‌دار مردم هنگامی امکان‌پذیر است که اطراف آن مکان به وسیله رستوران‌ها، کافه‌ها و مغازه‌های خرده‌فروشی، احاطه شده باشد. در نظر او که یکی از راه‌های کسب موفقیت در فضای شهری، ایجاد فعالیت‌های تجاری به خصوص خدمات خوراکی است.

طرح مکان: طراحی یک مکان باید ظرفیت فضا را برای جذب و مطابقت فعالیت‌ها افزایش دهد. در این رابطه به مواردی نظیر کاربری منعطف، راحتی، سازگاری، نشیمن‌گاه مناسب و کیفیت بالا در عین سادگی اشاره می‌شود. گلکار (۱۳۸۶، صص ۱-۳) سرزندگی را معادل واژه (livability یا liveliness) دانسته و آن را به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های شهری سازنده کیفیت طراحی شهری تعریف می‌نماید؛ به عبارت دیگر معتقد است سرزندگی به همراه شانزده کیفیت دیگر یعنی خوانایی، رنگ، تعلق، آموزندگی، نفوذپذیری و حرکت، شخصیت بصری، حسن زمان، غنای حسی، اختلاط کاربری و فرم، همه شمول بودن، کیفیت عرصه همگانی، آسایش اقلیمی، ایمنی و امنیت، انعطاف‌پذیری، همسازی با طبیعت، انرژی-کارآیی و پاکیزگی محیطی، پدیده‌ای به نام کیفیت طراحی شهری را می‌آفریند. او سرزندگی را کیفیت طراحی شهری دانسته، چرا که شهر نمی‌تواند سرزنده باشد هنگامی که بافت‌های شهری خوانا نیستند، هنگامی که از ضعف ایمنی و امنیت رنج می‌برد، هنگامی که در فرد تجارب حسی غنی ایجاد نمی‌کند. هنگامی که همه شمول نبوده و پذیرای همه گروه‌های جمعیتی از پیر و جوان زن و مرد و سالم و معلول نیست، هنگامی که آسایش اقلیمی در فضای شهری‌اش تأمین نگردیده، هنگامی که ترکیب و فعالیت‌ها مانع از شکل‌گیری تحرک و جنب‌وجوش می‌شود و...

جدول ۱. شاخص‌های محیط‌های پاسخده (بتلی و همکاران، ۱۹۸۵)

نفوذپذیری	سهولت دسترسی به خدمات مورد نیاز، حق انتخاب متنوع شهروندان، افق دید مناسب بصری شهروندان
گوناگونی	وجود کاربری‌های متنوع از لحاظ فرم و کالبد، زیبا و متناسب با محیطی که خدمات متنوعی را به شهروندان ارائه می‌دهد.
خوانایی	علائمی در محیط که باعث درک بیشتر شهروندان از مکان شود، تابلوهای راهنما جهت مسیریابی از لحاظ کالبدی و فعالیتی، هم‌خوانی شکل ظاهری کاربری‌ها با فعالیت موجود در آن‌ها.
انعطاف‌پذیری	مکان‌های با کاربری‌های متنوع که حق انتخاب بیشتری را به شهروندان دهند، فراهم بودن امکان فعالیت‌های چون نشستن، گفت‌وگو و بازی کودکان، در نظر گرفتن همه گروه‌های انسانی اعم از پیاده، سواره، کودکان و معلولان.
تناسبات بصری	کیفیات ظاهری انتقال‌دهنده مفاهیم به شهروندان، زیبایی شکل و تناسبات بدنه.
غنای حسی	افزایش تجارب حسی مثبت شهروندان همراه با حق انتخاب.
رنگ تعلق	مشارک مردمی، در نظر گرفتن علائق، ارزش‌ها و نشانه‌های مورد علاقه شهروندان در طراحی فضاها.

فضای شهری سرزنده

یک "فضای شهری سرزنده" عبارت است از یک فضای شهری که در آن حضور تعداد قابل توجهی افراد و تنوع آنها (به‌لحاظ سن و جنس) در گستره زمانی وسیعی از روز که فعالیت‌هایشان عمدتاً به شکل انتخابی یا اجتماعی بروز می‌نماید، به چشم می‌خورد (خستو و رضوانی، ۱۳۸۹، ص ۶۶). به عبارت دیگر یعنی فضا به گونه‌ای باشد که مردم بیایند و بمانند.

ویژگی‌های شهر سرزنده

یان گل (۱۳۸۹) در کتاب "فضای عمومی و زندگی جمعی" ویژگی شهر سرزنده را این گونه عنوان می‌کند:

- تنوعی از کاربری‌های روزانه و شبانه؛
- سکونتگاه‌هایی برای تضمین یک شهر شبانه‌روزی؛
- مؤسسه‌های آموزشی برای تضمین حیات و سرزندگی؛
- فروشگاه‌هایی که بعدازظهرها با ویتترین‌های پرشکوه باز باشند؛
- مکان‌ها و خیابان‌های امن، چه در روز و چه در شب (گل، ۱۳۸۹، ص ۵).

- در شناخت میزان سرزندگی چند شاخص توسط چپ من نیز معرفی می‌شود:
- جای پا یا جریان عابر پیاده، در حقیقت تعداد افرادی هستند که در یک زمان خاص از یک مکان، عبور می‌کنند؛
 - جاذبه‌ها، عوامل کشش و جذب شهروندان به سطح شهر می‌باشد که نیازهای آنها را در سطح شهر برآورده کرده، خدمات متنوعی را به مردم ارائه می‌دهند؛
 - دسترسی، در حقیقت نحوه رسیدن به مکان‌های مورد نظر می‌باشد از قبیل تنوع دسترسی، دسترسی پیاده و سواره، کیفیت دسترسی و خدمات دسترسی و نحوه میزان اتصال‌ها؛
 - آسایش، "خوشایندی مکان" تعریف می‌شود، که در اثر عوامل گوناگون پدید می‌آید اما یکی از معیارهای اصلی آن امنیت و هویت می‌باشد (چپ من، ۱۳۸۴، صص ۱۵۳-۱۵۷).

عوامل مؤثر بر سرزندگی در خیابان‌های شهری

سرزندگی یک خیابان شهری در گروه عوامل بسیاری از جمله: عوامل کالبدی و کاربری‌ها، عوامل زیست محیطی، امنیت فضا و عوامل اجتماعی می‌باشد، که در ادامه سعی می‌شود به صورت مشروح‌تر به آنها پرداخته شود:

۱- عوامل کالبدی

عوامل کالبدی شامل عواملی، نظیر طراحی مناسب فضا، عرض پیاده‌رو، کف‌سازی پیاده‌رو، نوع بلوک‌بندی‌ها، سن و شرایط ساختمان‌ها، تجهیزات (مبلمان)، نور و روشنایی و ... می‌باشد.

۱-۱- طراحی مناسب فضا

مهم‌ترین مواردی که در طراحی عناصر سامانه‌ی عابر پیاده باید مدنظر قرار گیرند عبارتند از: استفاده از منظر خیابان جهت ایجاد یک سامانه محیطی جذاب و راحت برای فعالیت عابران پیاده، به‌طوری که طراحی منظر خیابان بر پیوستگی خطی فضایی خیابان تأکید نموده و قابلیت آن را برای پذیرش کاربری‌های مختلف افزایش دهد (پامیر، ۱۳۸۹، ۱۴۲).

۲-۱- سن و شرایط ساختمان

حفظ و نگهداری بناهای قدیمی در امتداد جداره خیابان نه تنها از نظر حفظ هویت و خاطره‌انگیزی در خیابان نقش مهمی ایفا می‌کند، بلکه تخریب آنها به لحاظ اقتصادی به صرفه نیست. به‌طور کلی قرارگیری دانه‌بندی نزدیک به هم و بناهایی با طول عمر مختلف در حفظ سرزندگی اجتماعی و اقتصادی و حفظ اقشار ساکن و شاغل اهمیت زیادی دارد (پاکزاد، ۱۳۸۵، ۱۴۲).

۳-۱- عرض پیاده‌رو

مسیرهای عابرین پیاده باید دارای عرض کافی باشد لازم است عرض این مسیرها باتوجه به کاربری زمین‌های اطراف و نیز باتوجه به حجم موجود عابرین پیاده، طراحی شود تا از سطح سرویس مناسبی برخوردار باشد و برنامه‌ریزی در خصوص برآورده نمودن نیازهای عابران پیاده حداقل برای یک دوره پنج ساله صورت پذیرد. عرض مناسب پیاده‌رو در معابر سازنده ستون فقرات پیاده‌ی مرکز شهر و خیابان‌های مواصلاتی اصلی، شش متر می‌باشد (پامیر، ۱۳۸۹، ص ۱۴۲).

۱-۴- کف‌سازی پیاده‌رو

استفاده از کف‌سازی‌های مخصوص، تأثیر بسزای در ایجاد حس آسایش همگانی و غنای بصری دارد. کف‌سازی‌های ویژه معابر اگر ماندگار و با ثبات باشند، به عنوان یک عنصر ارتباط‌دهنده بصری در جهت تقویت سامانه عابر پیاده عمل می‌کند (پامیر، ۱۳۸۹، ص ۱۴۴).

۱-۵- نور و روشنایی

روشنایی می‌تواند استفاده افراد از محیط شهری را بهبود ببخشد. مغازه‌ها، ویتترین‌ها، اجناس و خدمات آن‌ها را در معرض نمایش گذاشته و جهت‌گیری را ممکن و افراد را هدایت می‌کند (پاکزاد، ۱۳۸۶، ص ۱۴۳).

۱-۶- رنگ

رنگ‌ها، زبان احساسات ما هستند و می‌توانند زندگی شهری را سرزنده کنند. همچنین رنگ‌ها از ارکان مهم بیان هویت و خوانایی شهری به شمار می‌روند. به کارگیری مناسب رنگ به عنوان مظهری از پیوند میان انسان و محیط ساده‌ترین و مناسب‌ترین عامل در جهت سرزندگی و خوانایی شهر محسوب می‌شود (آرمانشهر، ۱۳۸۸، ص ۱۲۳).

۱-۷- تجهیزات و مبلمان

یکی از عواملی که منجر به سرزندگی خیابان شهری می‌شود، تنوع در انواع آرایش‌ها و انتظام‌های فضایی آن است. به گونه‌ای که در طول مسیر حال و هوای آن یکسان نبوده و امکانات متفاوتی را هر لحظه برای شهروند مهیا سازد (پاکزاد، ۱۳۸۶، ص ۱۴۲).

۱-۸- بلوک‌بندی

وقتی بلوک‌ها بسیار طولانی باشند فرد برای رسیدن به مغازه‌ها یا ایستگاه اتوبوس یا مترو ممکن است طی سال‌ها وارد بلوک‌های همجوار نشود و به این صورت خیابان منزوی، منفصل و از نظر اجتماعی ناتوان می‌شوند (جیکوبز، ۱۳۸۶، ص ۱۹۳). به عبارتی هرچه بلوک‌ها کوتاه باشند نفوذپذیری بیشتر شده و در نتیجه اعضا سرزنده می‌شود (کاشانی جو، ۱۳۸۹، ص ۸۳).

۱-۹- کاربری‌ها

مهم‌ترین اصل در کاربری‌های خیابان‌های شهری ایجاد تنوع در عین سازگاری است. تنوع عملکردی خیابان شهری هم از حیث انواع هم از حیث زمان ارائه خدمات به شهروندان و هم از جهت گروه‌های مراجعه‌کننده قابل بررسی است. خیابان شهری باید هم پذیرای فعالیت‌های جمعی باشد و هم بستری برای وقوع فعالیت‌های فردی (پاکزاد، ۱۳۸۶، ص ۱۴۰).

۲- عوامل زیست‌محیطی

عوامل زیست‌محیطی شامل: گیاهان و اقلیم است.

۱-۲- گیاهان

یکی دیگر از عناصری که می‌توانند به سرزندگی و حیات خیابان‌ها کمک کنند، کاشت گیاهان در پیاده‌روها است که می‌بایست به معانی و تصاویر ایجاد شده توسط آنها توجه کرد. مسائل آبیاری و زه‌کشی و همچنین فصول مختلف در منطقه مورد نظر باید توجه شود. گاهی استفاده از پوشش گیاهی انبوه را می‌توان به ترمیم جداره‌هایی توصیه کرد که فاقد ارزش‌های سیمای شهری‌اند. از خواص استفاده از گیاهان در محیط شهری می‌توان به ایجاد زیبایی و جذابیت در محیط‌های شهری، کاهش صدای ناشی از ترافیک، جذب گازهای سمی، کاهش درخشش آزاردهنده نور از منابع طبیعی و مصنوعی، تأمین سایه در تابستان، ایجاد عایق و محافظ در برابر بادهای مزاحم اشاره کرد (پامیر، ۱۳۸۹، ص ۱۴۶).

۲-۲- اقلیم

نوع آب‌وهوای نامطلوب از کشوری تا کشور دیگر متفاوت است. برای هر منطقه خاص باید راه‌حل منحصر به فردی در نظر گرفته شود.

۳- عوامل اجتماعی

عوامل اجتماعی شامل تعاملات اجتماعی، روابط همسایگی، امنیت اجتماعی و محرمیت به شرح زیر است.

۱-۳- تعاملات اجتماعی

انسان موجودی اجتماعی است و بسیاری از نیازهای او در جامعه و در تعامل با دیگران تأمین می‌شود. رفتارهای انسان، بخشی در ارتباط با تعامل اجتماعی است و یا به نحوی از طریق عوامل اجتماعی تحت تأثیر قرار می‌گیرد. به طوری که رفتار یک فرد در تنهایی متفاوت از رفتاری خواهد بود که در جمع از خود نشان می‌دهد (تیموری و یزدانی، ۱۳۹۲، صص ۸۳-۹۲).

۲-۳- روابط همسایگی

اینکه در کنار چه کسی زندگی کنیم از نظر اجتماعی و فرهنگی مهم است. زیرا بر کیفیت زندگی ما تأثیر می‌گذارد. گاه برخی از افراد در حالت فقیرنشین احساس می‌کنند که محله‌شان حال‌وهوای معنوی دارد و در عمل نوعی رضایت و خرسندی از زندگی جمعی و محله‌ای دارند. زیرا در موقعیت‌ها و مجلس شادی و سوگواری همکار و غمخوار هم هستند. این امر ناظر بر کیفیت و محتوای زندگی اجتماعی است (فاضلی، ۱۳۸۹).

۳-۳- امنیت اجتماعی

از نظر جین جیکوبز، خیابان‌های شهری به عنوان بزرگ‌ترین و مهم‌ترین بستر زندگی شهری می‌بایستی امکان حضور شهروندان را در هر ساعت و شرایطی فراهم آورند. به عبارتی مردم برای رفت‌وآمد به این فضا در هر ساعتی مختار بوده و هیچ عامل بازدارنده‌ای وجود نداشته باشد. احساس امنیت به لحاظ روانی، امکانی به شهروندان می‌دهد که منجر به حضور دائمی او در فضا و در نتیجه سرزنده‌تر شدن آن می‌شود (جیکوبز، ۱۳۸۶، ص ۳۶).

جین جیکوبز رابطه میان سطوح فعالیت و ضریب امنیت را در خیابان بررسی نموده و معتقد است زمانی که افراد زیادی در خیابان مشغول فعالیت می‌باشند، یک محافظ دوطرفه وجود دارد و اگر خیابان پر جنب‌وجوش و زنده باشد، افراد از پنجره به بیرون نگاه می‌کنند چرا که برای آن‌ها جذاب و سرگرم کننده است (جیکوبز، ۱۳۸۶).

جدول ۲. معیارهای مطرح شده در مورد سرزندگی

نظریه پرداز	کتاب/مقاله	معیارهای مطرح شده در مورد سرزندگی
جین جیکوبز	مرگ و زندگی شهرهای بزرگ آمریکا، ۱۳۸۶	امنیت، آسایش و آرامش اقلیمی، اختلاط کاربری و فعالیت‌های شبانه‌روزی، نفوذپذیری، حضورپذیری، شفافیت، تنوع، خوانایی، جذابیت، تنوع
کوبین لینچ	تئوری شکل خوب شهر، ۱۳۷۶	امنیت، آسایش اقلیمی
یان گل	زندگی در میان فضای ساختمان‌ها، ۱۳۸۷	آرامش و آسایش اقلیمی، زیبایی بصری، امنیت، شفافیت
چپ من	آفرینش محلات و مکان‌ها در محیط انسان ساخت، ۱۳۸۶	آسایش، نفوذپذیری، امنیت، خوانایی، تنوع و جذابیت
کریر	فضای شهری، ۱۳۸۴	اختلاط کاربری، فعالیت شبانه‌روزی، خوانایی، نفوذپذیری
سامی پامیر	آفرینش مرکز شهری سرزنده، ۱۳۹۲	آسایش و آرامش اقلیمی، نفوذپذیری، تنوع و جذابیت، خوانایی، انعطاف‌پذیری، زیبایی بصری
هنری شفتو	Creating Effective Public, 2008	آسایش و آرامش اقلیمی، امنیت، انعطاف‌پذیری، خوانایی، زیبایی بصری، تنوع کاربری و فعالیت شبانه‌روزی، حضورپذیری، نفوذپذیری
کارمونا	مکان‌های عمومی، فضاهای شهری، ۱۳۸۸	تنوع کالبدی، تنوع کاربری، شفافیت، نفوذپذیری، حضورپذیری
پاکزاد	راهنمای طراحی شهری در فضاهای ایران، ۱۳۸۴	تنوع کالبدی، انعطاف‌پذیری، شفافیت، حضورپذیری، زیبایی بصری
کوروش گلکار	مفهوم کیفیت زندگی در طراحی شهری، ۱۳۸۶	تنوع کالبدی، تنوع کاربری، امنیت، زیبایی بصری، حضورپذیری، نفوذپذیری

نتیجه‌گیری

سرزندگی و نشاط اجتماعی، یکی از مؤلفه‌های اصلی یک مکان واجد کیفیت می‌باشد. محیط‌های سرزنده زمینه‌ساز تعاملات اجتماعی بین افراد متفاوت و تعلق و افزایش سرمایه اجتماعی می‌شوند. نخستین برخورد علمی با سرزندگی، در علوم اجتماعی و انسانی رخ داد و از آن با نام سرخوشی یاد شد. پس از دوران مدرن شهرسازی، سرخوشی به‌عنوان مفهومی که شادی روح یا نشاط و پویایی می‌توانست باشد، وارد این رشته علمی شد. شکل‌گیری فاز بعدی سرخوشی طبق مطالب گفته شده، مفهومی علمی در بتن معماران و شهرسازان بود و تبیین جایگاه آن در ارتباط با دیگر تعاریف فضاهای معماری قرار گرفت. نشاط، شادی، تنوع، جذابیت و کیفیت زندگی، به سرعت با سرزندگی عجین شدند. تا آن جا که امروزه، سرزندگی از ارکان موفقیت در طرح‌های معماری چه در مقیاس کلان و چه در مقیاس خرد به شمار می‌آید و یکی از اصلی‌ترین ویژگی‌های یک معماری خوب می‌باشد. با توجه به مهم بودن سرزندگی در معماری امروز و نبود جمع‌بندی مناسبی از این ویژگی، در این مقاله تلاش شد تا سرزندگی، تعریف جامعی پیدا کند. البته موردی که حائز اهمیت است در این نکته نهفته می‌باشد که اگرچه سرزندگی معمولاً نتیجه تلفیقی از چند ویژگی است که در کنار هم عمل می‌کنند؛ ازجمله تمام ویژگی‌های فردی، خانوادگی و اجتماعی فرد، اما سرزندگی و احساس شادی همواره با کیفیت فضایی که مخاطب در آن قرار می‌گیرد، در ارتباط می‌باشد و امید است نتایج حاصل از این پژوهش، به بهبود شرایط حضور در فضاهای عمومی و افزایش تعاملات اجتماعی و سرزندگی و نشاط بیش‌تر، کمک نماید.

منابع

- پاکزاد، جهان‌شاه. (۱۳۸۶). *مبانی نظری و فرایند طراحی شهری* (چاپ دوم). تهران: انتشارات شهیدی.
- پاکزاد، جهان‌شاه. (۱۳۹۲). *راهنمای طراحی شهری در فضاهای ایران*. تهران: شرکت طرح و نشر پتام تهران.
- پامیر، سای. (۱۳۹۸). *آفرینش مرکز شهری سرزنده اصول طراحی شهری و بازآفرینی* (ترجمه دکتر مصطفی بهزادفر و امیر شکت‌بامش، چاپ سوم). تهران: انتشارات علم و صنعت.
- تیموری، سیاوش، و یزدانی، سمیرا. (۱۳۹۲). فضاهای عمومی و عوامل مؤثر بر حیات جمعی، *مجله باغبانی*.
- جیکوبز، جین. (۱۳۸۶). *مرگ و زندگی شهرهای بزرگ آمریکایی* (ترجمه حمیدرضا پارسی و آرزو افلاطونی). تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- چپ من، دیوید. (۱۳۸۴). *آفرینش محلات و مکان‌ها در محیط انسان ساخت* (ترجمه شهرزاد فریادی و منوچهر طبیب‌تبار). تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- حسینی، باقر و بیسادی، مونا. (بی‌تا). فضاهای جمعی مطلوب برای زنان. *ماهنامه بین‌المللی راه و ساختمان*، ۵۲.
- خستو، مریم، و سعیدی رضوانی، نوید. (۱۳۸۹). عوامل مؤثر بر سرزندگی فضاهای شهری، خلق یک فضای شهری سرزنده با تکیه بر مفهوم «مرکز خرید پیاده». *هویت شهر*، ۴(۶)، ۶۳-۷۴.
- دانشور، مریم، و چرخچیان، عبدالهادی. (۱۳۸۶). تأثیر فضاهای باز مجتمع‌های مسکونی بر افزایش تعاملات اجتماعی. *مجله هویت شهر*.
- دیکنز، پیت. (۱۳۷۷). *جامع‌شناسی شهری* (ترجمه حسن بهروان). مشهد: نشر قدس رضوی.
- فاضلی، محمد. (۱۳۸۹). *ارزیابی تأثیرات اجتماعی*. انتشارات جامع‌شناسی.
- فیالکوف، یانکل. (۱۳۸۳). *جامعه‌شناسی شهری* (ترجمه عبدالحسین نیک گهر، چاپ سوم). تهران: انتشارات آگه.
- کاشانی جو، خشایار. (۱۳۸۹). *پیاده‌راه‌ها از مبانی طراحی تا ویژگی کارکردی*. تهران: انتشارات آذرخش.
- گل، یان. (۱۳۸۹). *فضاهای عمومی و زندگی جمعی* (ترجمه علی غفاری و صادق سهیلی پور). تهران: مرکز چاپ و انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
- گلکار، کورش. (۱۳۸۶). *مفهوم کیفیت سرزندگی در طراحی شهری*. صفحه ۱۶(۴۴).
- لینچ، کوین. (۱۳۷۶). *تئوری شکل خوب شهر* (ترجمه سیدحسین بحرینی). تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- مدنی پور، علی. (۱۳۸۹). *فضای عمومی و خصوصی شهر* (ترجمه دکتر فرشاد نوریان). تهران: شرکت پردازش و برنامه ریزی شهری.
- مهندسین مشاور آرمانشهر. (۱۳۸۸). *طرح راهبردی بافت فرسوده شهر یزد*. سازمان مسکن و شهرسازی استان یزد.
- هدمن، ریچارد. (۱۳۸۵). *مبانی طراحی شهری*. تهران: انتشارات دانشگاه علم و صنعت.
- Bentley, I. (1985). *Responsive environments: A manual for designers*. London: The Architectural Press.
- Carmona, M. & Heath, T. (2009). *Public places urban spacethe dimenions of urban design*. Oxford: Architectural Press.
- Durkheim, E. (2008). *The rules of the sociological method* (Trans. Ali Mohammad Kardan). Tehran: Tehran University Press.
- Paumier, C. Y. (2007). *Creating a Vibrant City Center*. (ULI) Urban (ULI) Urban Land Institute, Washington, D.C.